

אבן גדולה נקמה

הרב ישראל אריאל

מעל לראש בעלת. אבל סוף סוף עלינו לזכור כי בזמן הזה מצוות אין בטלות, ואף העלוי שלעמיד לבא אינו בא להכחיש מצב זה מכל וכל אלא להעלותו מניה וביה, והדברים זקוקים ליבון בפני עצמו. ולבסוף, והוא העיקר, מוותרים ליצר. וכאשר הויתור מחלחל פנימה הכל מתעמעם, "וועם זהב ישנא הכתם הטוב". לך מקבל הפוסט-מודרניזם - הכופר באמת אובייקטיבית ומתן לכל ראייה סובייקטיבית מקום שווה כבוד (שהרי הכל "נרטיב" בלבד) - אישור בלתי צפוי מכיוון התורה, ואכמ"ל.].

כתוצאה מזה, יש לנו היום המוני נוער (וכמובן גם מבוגרים, אבל הנוער הוא זה שאמור להאמין במחר) שאיבדו את חדוות "אתה בחרתנו", שחשים כי זה צודק וגם זה צודק, והכל רק אמת יחסית וחלקית, ובכל דבר יש בחינה של טוב, ואין לפיכך שום דבר שראוי להלחם עליו ושום דבר שראוי להלחם כנגדו. וכאן אנו מגיעים אל מושג הנקמה כמייצג את נקודת המשען היציבה

החסרה כיום. הלא זהו כל עניינה של הנקמה – שבאה להקים מעפר את מי שחש חלש ועלוב; הנוקם הוא זה שמתעורר ומתנער מרפיון וחידלון, מהשלמה והסכמה עם אויבו כאילו באמת אין לו מקום של ממש. לא לנקום היינו להפנים את הגולה, לתת לגיטימיות למי שסובר שאכן לא ראוי שיהיו לנו מקום ותקומה; ואילו לנקום היינו להרגיש שייך לגאולה (והרי התורה השווה בלשונה בין גאולת דם לגאולת האדמה). נראה במדבר לה, לז: "ולא תחנפו את הארץ אשר אתם בה כי חדם הוא יחנף את הארץ ולא רץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו". והדבר מתקשר עם הגלות לרוחח בשגנה, כידול.], היינו להרגיש שהאמת שבקיום שלנו יוצאת ממאסר האילמות שלה.

מה כל-כך מעוות בתחושה של בני נוער רבים כי אין להתייחס בסלחנות ובסובלנות לרצון אויביהם להכחידם ולהיפטר מהם, ומה כל-כך מעוות בכך שאינם 'מחפשים בפניצטה' מי כבר העיז לעשות משהו כנגדנו ומי רק חולם על כך ומסיע בממונו בחינוכו או בתמיכתו המוראלית לרוצחים? ומה כל-כך מעוות ומכוער בכך שצעירים רבים אינם מוחלים על דם חבריהם הטובים ביותר שנשפך, ועל אזלת היד ונמיכות הרוח והשנאה העצמית שאפשרו את שפיכות הדמים בקלות נוראה כל-כך? לנוכח האמור עד כה אפשר לכאורה להגדיר כי הרוצים לנקום חשים כי אלו שאינם חפצים בה איבדו את אינסטינקט הקיום ובעקבותיו את החוש לזהות מה ומי מאיים עליו (והחוש הקיום אובד כאשר חשיבות הקיום מתמעטת), אבל אם נהיה כנים יותר, ננסח זאת אחרת: התחושה היא כי אלו שנלחמים נגד נקמה פועלים לא מתוך מניע של אהבת כל חי וכו' אלא מתוך הצורך לזכות באישור מבחוץ לזכות הקיום שלהם, ואישור מן העולם כי אכן מוסריים ואוהבי אדם הם, הוא להם סם חיים, ומבלעדיו הריהם מטילים ספק בעצמם אם אכן עם נבחר הם. אבל הרי זה גופא עדות על ניוון החיים היהודיים, ניוון שהיכולת לנקום באה לנער ממנו.].

ב. הצורך בהבדלה

אמנם ראוי להסביר יותר את הנחיצות העקרונית לעסוק ב"גבורות", ב"שמאל דוחה" של התורה. ההזדקקות לעיון בנושא הנקמה באה דווקא על רקע ריבוי המאמרים נגדה, באשר הללו מייצגים רוח של התנערות מהבדלה, וההבדלה היא נשמת אפה של היהדות. מושג

"הבדלה". [מסתובע הלשון הזה השתמש הרבה הבעש"ט, כמובן רבות בשמו בכתבי גדולי החסידות. ומי לנו כהבעש"ט שתורתו מלאה וגדושה ביסוד האהבה ועליו העולם כולו, שהרי "מלאו כל הארץ קבדו", ובכל מקום נצוץ אלקי חבו. ובכל זאת, ודוקא משום כך, הדגיש הבעש"ט כי היקפיה' להעלות את הכל מבלי להבחין קודם לכן בהבדלה, הינה פסולה וליתר דיוק הבעש"ט דיבר על שלשה שלבים: הכנעה, הבדלה, המתקה. ראשית, הכנעה המסתכלת על היסוד הכלי שלי ומסיקה כי מצבי הנוכחי ודאי אינו טוב לאחר מכן הבדלה בין הטוב שבי (שניתן לי מה') לבין הרע האופף אותי, ובעקבות כך התייבשות להתעמת עם אותו הרע. ורק לבסוף ההמתקה, ההדברות וההתפייסות עם מי שהטוב התאסף להיעקר ממנו (או עם חלקים מאותו רע), ואכמ"ל.]. אנו מתכוונים להבחנה בין טוב לרע ובין אור לחושך, הבחנה הקיימת במידע העולם החיצוני כמו גם בתוך האדם עצמו. הבדלה משמעותה להבחין התמודדות, היינו להבחין ש"כשזה

"אמר רבי אלעזר, גדול מקדש שנתן בין שתי אותיות שנאמר 'פעלת ה' מקדש אדני-י'... מתקיף לה רב אחא קרחינאה, אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר 'אל נקמות ה'!' אמר ליה אין במילתה מיהא גדולה היא". [ברכות לג, א..]

על יסוד דברי חז"ל אלו כתב מו"ר הרב יצחק גינזבורג שליט"א מאמר בשם "גדולה נקמה". [נדפס תחילה בחוברת 'מלכות ישראל' ושוב בספר 'מלכות ישראל'.] והנה פרסם אחד הרבנים מאמר בשם "גדולה נקמה או גדולה אהבה". [הופיע בגיליון "צהר" א.], אשר מתיימר למתוח בקורת נוקבת על המאמר "גדולה נקמה". אני מוצא חובה לעצמי להגיב על דברים אלו, ובדברי תהיה גם מחאה על הגישה החד צדדית והמזלזלת במקצת, הן כלפי תוכן דברי הרב גינזבורג והן כלפי אישיותו התורנית.

אשתדל להתייחס לפחות לרוב הטענות במאמר הנ"ל, בעיקר לאלו שמטילות ספק עקרוני בכך שנקמה שישראל נוקמים עשויה למצוא חן בעיני ה', ושחשובה היא לא רק כאמצעי [להלן אקרא לכתב המאמר: הרב א.].

א. שמאל דוחה וימין מקרבת

כבר הכותרת הפרובוקטיבית 'גדולה נקמה או גדולה אהבה' רוצה לומר לנו שנקמה איננה מעשה של אהבה. אך התורה מצפה דוקא מן הקרוב האוהב שיבוא ויגאל את דם קרובו!

כדי להכנס להבנת הפן החיובי שבנקמה, עלינו להתמודד עם גישה הקונה לה מהלכים נרחבים והמובעת גם במאמר זה. זו הגישה המסתייגת ממלחמה ברע ובטומאה, והקוראת להתרכז רק בקרוב ובחסד (מתוך הנחה שמלחמות מעכירה את נפש הלוחם ועושה אותו עצמו רע). על כן נתחיל מסוף המאמר, שבו מדבר המחבר על הסכנה הקיומית שבשנאה, ומסיק שבמצבנו היום עלינו להרבות אהבה ונתינה וכו', ומסיים בדברים שנאמרו בשם הראי"ה קוק זצ"ל: "מוטב לנו לשגות ולחטוא באהבת חנם מאשר להכשל בשנאת חנם". [אם כי ראוי לציין כי בניגוד לרמזו בצורה הגרפית בה נכתב משפט זה במאמר, הרי שמשפט זה לא נוסח בכתב על ידי הרב קוק זצ"ל בשום מקום, וצריך לשקול היטב כמה משקל יש לתת לשמועות שבעל פה..]

גם אני מודה שעדיף לחטוא באהבת חנים מאשר להכשל בשנאת חנים, אך טוב מזה ומזה שלא להכשל כלל. ואין זו רק מליצה. ראשית, עלינו לדאוג לאמת התורה, ששמאלה דוחה וימינה מקרבת, ואין בה רק אהבה חמלה ורחמים אלא גם דין ומשפט ויראה, ורק בזכות זה הריהי תורת אמת מפוארת ולא איזושהי גישה חד-ממדית. אך מעבר לזה, יש כאן שאלה קיומית למצב היהדות והנוער בכלל בימינו. הכותב הרבה לתאר כל מיני התפרצויות אלימות ומכוערות וכו', הקשורות ל"סכנה הקיומית שבשנאה". אבל האם אינו חל ואינו מרגיש מה נהיה לנו מהקצנת הגישה הפוכה, זו המסירה עיניה מן הרע ובכך מטפחת את האשליה כי "הכל טוב" (או בניסוח עדין יותר: **הכלל טוב**, והרע מצוי בפרטים הזניחים)? חז"ל הדריכונו כי "צר תינוק ואשה, תהא שמאל דוחה וימין מקרבת". [סוטה מז, א.], והיום קיימת נטיה לשכוח הדרכה זו. החינוך להצדיק את הכל, ולמצוא את הטוב בכל, תוך כדי טיפוח החסד של הימין המקרבת והרדמת הגבורות של השמאל הדוחה, הביא לנו אוירה של **ותרנות**. מוותרים 'לתינוקות', כי כולם תינוקות שנישבו, ואח"כ 'לינשים', ומוחאים כפיים לכל מי שמתעקש לפעול דווקא מתוך טבעיות, מתוך 'האמת הפנימית שלו', לכל מי שטוען אמת היא אמת רק אם היא

"אליבא דנפשה". [אומנם, ודאי אין להכחיש את האמת שבתבעה הו, ואסור להעלים את האמת הגדולה החבויה בצורך להפנים הכל. ובאמת יודעים אנו כי מעלת ה'ינשיות' הולכת וגוברת, ותלך ותגבר. בימות המשיח 'איש ואשה יהיו שווים בקומתם', ולעיתים לבוא אף יותר מזה - אשת חיל תעלה להיות עטרת

קם זה נופל".[רש"י בראשית סה, כג.], היינו להבחין שיש שני קטבים הנוטים להתפשט עד אין סוף וממילא כל אחד מהוה איום קיומי על חברו. נחמד וחביב לצפות שלא תהיינה מלחמות, אבל באותה מידה גם חביב לצפות שלא יהיה יצר הרע. אם נבחר להתמקד רק בעתיד הזה, ונראה את כל מצב המלחמה עד אז כאילו אי נעמיות, כאפיוזדה חולפת, הרי בזה נהפוך את הנושא העיקרי שהתורה

עוסקת בו – מלחמת הטוב והרע על ידי צווים כופים (על ידי קבלת

עול מלך בניגוד לחשק אישי) – לנושא שאם לא עבר זמנו, אזי הנה או-טו-טו תכף יעבור, שהרי תיכף "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".[שעה יא, ט.], וכולם מתוך טבעיותם ודעתם ההולכת ומתרחבת לרגל הזמן החדש וכו' חפצים בתורה ובה'. זו גישה מסוכנת ורעה: מסוכנת מפני שאינה מציאותית, ורעה, מפני שחשה את העתיד אליו חותרים כבר אלפי שנים וסובלים בשבילו אין סוף דם יזע ודמעות, למשהו קליל וזמין, במקום להבין שהוא מהפכה גמורה ביחס למצבנו הנוכחי.

מצב המלחמה, המצב בו הטוב מרגיש מאוים מן הרע ולחוץ להטות את הכף לצד השני על ידי הפלת יריבו, הוא מצב רציני ומשמעותי, ובמובן מסוים אפילו יפה. בספר התניא (פכ"ז) מוסבר שיש לו לה' שני סוגי מטעמים, מטעמים ערבים ומתוקים מהצדיק החי בעולם שכולו טוב, ומטעמים חריפים וחמוצים, המעורבים בתבלינים, מן ה"בינוני" העומד על נפשו מול הרע. אבל גם מי שממאן לראות במלחמה עצמה יופי, אינו רשאי לדלג על החשיבות העצומה הטמונה בה, כי בסופו של דבר רק גאולה שכרוכה בהעדרת צד אחד, ובהתהפכות הצד השני אליו, היא גאולה אמיתית; לפיכך בין כה וכה המלחמה היא שלב קריטי, גם כשחושבים שהעיקר שהכל יהיה טוב.

ובקיצור: אם נאמר רק ש"הכל טוב" מבלי להקדים שהטוב יצא את הרע, אין זה טוב אמיתי אלא תערובת מזויפת מתקתקה וחסרת מעוף, כמודגש גם בדברי הרב קוק זצ"ל במקומות רבים.[ראה למשל בפרק "ישראל ותחייתו", את ביקורתו הנוקבת על הגרונות ידועים בדבר ספר התניא (בפרק לב), שגם כאשר יש צורך לשנוא רשע, הרי השנאה מסוכנת רק כנגד החלק הרע שבאדם ולא כנגד כללות אישיותו. ועיין בדבריו בפרק ט' שמגדיר מיהו 'צדיק', ומדגיש שם שהצדיק (ורק הוא) מסוגל לשנוא באמת את הרע, ושנאה זו היא המוכיחה שהוא צדיק שאוהב את ה'. והדברים משלימים אלו את אלו].

האווירה של הסתייגות מנקמה מתפרשת, ואפילו במידה רבה של

צדק, כחולשה והתנערות מלראות בעולם את השחור – לבן. ידוע כי חכמים בעיני עצמם אוהבים לראות לא בשחור-לבן, אוהבים לגלות שיש מורכבות צבעונית. אבל החכם האמיתי מבין כי ציור שחור-לבן הוא הפשטה של המציאות הצבעונית הפונה אל הדמיון. הצבעים מטשטשים כאילו אין כאן אילו סקלה אחת עם שינויים מתונים, אבל השכל מזהה הבדלים אמיתיים.

ובאמת, אין כאן רק התקוממות עיונית על טשטוש, ותביעה לחדות ובהירות, אלא יש כאן צעקת הלב **האוהב** (ולא השונא, כפי שהוצגו הדברים על ידי הרב א'). "עזה כמות אהבה [ולכן גם:] קשה כשאויל קנאה, רשפיה רשפי אש שלהבתיה".[שיר השירים ח, ו.], אהבה של אש זוהי אהבה הנובעת מתוך בחירה והעדפה, אהבה השורפת את המונעים החוצצים העומדים בדרכה, "אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו, הלא אח עשו ליעקב נאום ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי".[מלאכי א, ב.]. על אהבה זו נאמר: "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה".[שיר השירים ח, ז.]. – אלו המים הממסמסים ומציפים באהבה שוה, המשוה קטון וגדול. כלומר, הנקמה מבטאת אכפתיות וקריטיות, חוסר השלמה עם הדם המסוים שנשפך ואין לו תחליף, בעוד שהתנערות מן הנקמה מבטאת אהבה של התפשטות נינוחה להרחיב את האופק עוד ועוד, ולחבוק עוד ועוד מן המציאות. זו האחרונה יש בה אמנם הלך נפש יפה ונעים, אבל אין בה ממד קיומי.

יש להוסיף שאי אפשר לנפנף בדגל היציאה מהגלות והצעידה לכיוון הגאולה בלי להבין שיש לזה משמעות רבה ביחס לקשר שבין המלחמה הפנימית לחיצונית. בגולה, כשעזבנו את הפוליטיקה העולמית, הורגל היהודי לראות את המציאות החיצונית כמעוותת בעצם, יודע הוא אז שעולמו הפנימי זך וטהור, ואילו בחוץ שולטים כוחות החושך והוא מתענה תחת ידם. הגולה הזאת כידוע נחרבה עד היסוד, התודעה היום מצפה שאם יש לי זכות קיום אמיתית

מסתבר שתהיה לזה המחשה בכוחות הפועלים בשטח. בגולה יכול היה יהודי לחשוב שהוא הצדיק ואויבו הרשע ולא להיות לחוץ מכך שאין לזה ביטוי פוליטי, אבל בימינו, השלמה עם האויב או ויתור לו משקפים באופן ישיר הרבה יותר ויתור פנימי, הודאה בצדקתו, או הודאה שיש שני צדדים אמיתיים למטבע וכו'.

ה. מעט על מובאות מן המקורות

עד כאן התייחסות בעיקר לאווירת המאמר של הרב א', לכותרות שלו, ולחטרונות הכרוכים בזה, חטרונות שעם התעצמותם הופכים להיות סכנות, מכאן ואילך אשתדל להתייחס לפחות לנקודות אחדות באופן ממוקד יותר.

ראשית אעיר על הביקורת הכללית על מו"ר הרב יצחק גינזבורג שליט"א: כיון שזכיתי לערוך מאמרים אחדים שלו בנושאים המדוברים כאן, מאד התקוממתי על הנחתו הלא-בדוקה של המחבר כאילו אצל הר"ג מובאים דברים פשטניים ולא מורכבים, בעוד שראיה מורכבת של הנושא היתה פותחת לראות כיצד גם הנקמה מצטרפת להשתבץ בתוך תורת חסד. והרי תורתו של הר"ג דוקא מקיפה את הנושא ומנתחת אותו מצדי צדדים (ולעומת ריבוי ההבחנות שבה, מאמרו של הרב א' נושא אופי מגושם משהו, וממילא גם פשטני). כיון שכך הם פני הדברים, הריני מפנה את הקורא לעיין במאמרו של הר"ג, שם נדונו כמה נושאים שכאן נזכיר בקצור, ויותר ממה שאכתוב לפניכם כתוב שם.

ובכן הרב א' פותח בניסיון לתקוף את העיקרון שבנקמה יש ערך חיובי בפני עצמו, על סמך הגמרא (ברכות לג, א.). שאומרת שגדולה נקמה רק במילתא, והנה המעיין בפרוש "עין איה" שם רואה שמבואר בדברי הרב קוק זצ"ל ההפך הגמור – שנקמה היא שלמות מצד עצמה ולא רק אמצעי הכרחי (ע"פ שם, שהרב קוק כפל דברים אלו בכמה וכמה לשונות).

לחיזוק דבריו מפנה הרב א' בהערה לדברי הרב שאול ישראלי, שדן באריכות בהיבטים ההלכתיים של פעולת התגמול בקיבוה. והנה שם מפורש באריכות שיש מצוה בנקמה בפני עצמה, גם כשאין במלחמה תועלת ישירה, ושזה נימוק מספיק ליציאה למלחמה.[ספר עמוד היסוד סימן טו, סעיפים ל-לא.]. (ושיטה זו, לרפרף על פני מקורות בלא לדייק בהם, ועכ"פ בלא להגישם לקורא בשלמותם על מנת שישפוט בעצמו, הולכת וחוזרת לאורך המאמר, וחבל).

לשיטתו ממשיך הרב א' ומסביר ששני פתרונות יש למצוקת הרוע

שהעולם נתון בה – דרך אחת מידית, מעין הוראת שעה, והיא דרך המלחמה, והמשפט ברשעים, ודרך שניה יסודית יותר ונכונה לא רק

בתור אמצעי לסילוק הרוע – דרך הדעת והמקדש. ולדעתי לא כך דעת התורה. רק אחרי מלחמת עמלק יוכל להופיע אור המקדש ולא כתחליף לה, שהרי חז"ל לימדו ששלוש מצוות נצטוו ישראל על הסדר עם בואם לארץ.[נסתהדרין כ, ב רמב"ם תחילת הלכות מלכים.], ומלחמת עמלק – כלומר, המלחמה האחרונה (מבבואר בתורה שזו סיום המלחמות כולם).[יורה דעה ח' אלקך לך סכל אויבך מסביר, דברים סה, יט. וראה בראשית שם]. – קודמת לבנין בית המקדש. וכאשר שאול מתרשל במצוה הקשה הזאת, המקדש שנוסד שני דורות אחר כך אינו מקדש נצחי.

בהמשך המאמר מובאת ראייה מדודה, ששפך דמים לרוב ולפיכך לא בנה המקדש, משמע שעם כל הנחיצות, המקדש הוא הפך הנקמה. לא כאן המקום לדון בהרחבה בענין, אבל ידוע לכולם מהלכות מלכים שמשיח גם ילחום מלחמות ה' וגם יבנה את בית המקדש. [ראה הלכות מלכים יא, ד.].

ובר מין דין, לא רק שמקדש ללא נקמה זוהי המתקנה ללא הבדלה (כפי שכבר דובר לעיל על הדלות שבאוטופיות מסוג זה), אלא שזהו גם כלל ללא פרט. האווירה שאפשר למחול כאשר סוף סוף האמת תודע לכולם, ו"בית" בית תפילה יקרא לכל העמים".[ישעיהו נו, ז.], זו אוריה של חוסר רגישות לפרטים שקיפחו את חייהם, ואילו לפי האמת אין תיקון האמת שלם ללא התייחסות לכל פרט בישראל ככזה שאין לו תחליף, כחידוש יקר וחד-פעמי לה', וכמשקף את לבדיותו.[ע"פ על ישראל גאותו עמ' רא.].

הראויה, בדי אדם, היא דוקא כאשר אנו קשורים לדעת ולחכמת התורה^[1], והנה חלק מדבריו:

"שרש הענין מצוי בכך שאין אופיין של כל המצוות זהה. יש מצוות שעיקרן מאמץ לחוש את הזולת ולהיטיב עמו, במצוות אלו אוחזים אנו בקצות דרכי ה': 'מה הוא רחום אף אתה היה רחום'. ואולם יש מצוות ששרשן במשפטו של ה'; כאן ודאי שהחיקוי את ה' לא יהיה מוצלח, [מצוות אלו מקיימים אנו] כעבדא קמיה מריה הנה זה העבד אינו מזדהה עם שליחותו על כן נכון יהיה לומר בכללות (ראה לקמן שאין זה מוחלט), כי בבואנו לדון בשם האלקים מרגישים אנו אחריות עמוקה לבצע שליחות הכרחית, אבל לא מזדהים על נקלה עם האמת הנוקבת והחד משמעית. הרי גם אנו בשר ודם, ומבינים ללבו של החוטא ומכירים את מניעיו מתוכנו, ולא נפלות ולא רחוקה היא שגם אנו היינו בצד האחר של המתרגם. הנה מפני המורכבות הזאת איננו מוצאים בפירוש 'מה הוא קנוא ונוקם אף אתה היה קנוא ונוקם'. ועם כל זה, ככל שהנבלה זועקת יותר, או ככל שהמצב המתוקן בעקבות מיצוי הדין נצפה יותר, או ככל שמדובר בצדיק עליון יותר, אזי מוכנים ואף מייחלים אנו ליטול יוזמה ולבצע את נקמת ה', 'וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים'. [נתהלים קמט, ז.], 'ואז אל סלעי סעיפך אנפץ את טפיך'. [קניות לתשעה באב.]."

ובמאמר "חמש מצוות כלליות" (שנדפס בספר זה) חזר הרב גינזבורג לעסוק בענין, ושם דן ביחוד במושג הנקמה ומתי היא ראויה, שהרי היא באה לכאורה מתוך הרגשת "שית". וראה שם הבחנות חשובות היכן לגיטימי והיכן רצוי לדאוג ל"ישי" של המתעורר לנקום, והיכן אדרבא - ראוי להשפיל עצמו ולראות כאן שבט אפו של ה' שבא להכניעו. עיין שם.

מה חבל שכותב המאמר לא טרח לעיין במכלול משנתו של הרב גינזבורג לפני שיצא לתקפו, שהרי אז אפילו אם היה חולק עליו היינו זוכים לדיון עמוק ורציני הרבה יותר. עכ"פ עולה מן האמור שיש הבחנות רבות, אבל מעולם לא הרחיקה התורה בדורע (כלומר הרחקה מהותית) את ישראל עם קרובו של ה' מאיזו שהיא מעלה ממעלותיו. [בעקבות האמור כאן רוצה אני לחוות דעה: כי אפילו אלו שצוהקים "שנות לערבים" - מי שאינו קשוב ואהבת ישראל בקרבו, שומע בצעקה את זכות ההתקוממות ולא את תואת הרציחה (במאמר גדולה נקמה מופנת תשומת הלב לכך שדוקא בקשר לנקמה מותר הביטוי "ירחמים עצמם", ללמדך שהמניע הפנימי לנקמה הוא עומק האכפתיות לנרצח, ולא השנאה - אשר גם היא נכונה לפעמים כדלעיל).].

ו. ההשלכות החברתיות של האמור כאן

הרב א' מתקומם נגד עיסוק אובססיבי בשנאה וכו', אבל מי כמו הרב יצחק גינזבורג איש חסיד שתורתו (לרבות המאמרים המדוברים פה) כולה חסד, רצופה אהבת ישראל ומלאה גם אור לגויים (ותמהני אם יש עוד רב בישראל שזוכה להתעניינות עולמית בתורתו כפי שזוכה לכך הרי"ג באתר האינטרנט שלו).

לצערנו, אלו שמתקוממים כנגד השנאה לגויים, מאבדים את כל הרכות והחסד שלהם בהתייחסם ליהודים שאינם סוברים כמותם (כמעט מעין דברי חז"ל על אלו שרחמנים יותר מדי). אכן, יש הגיון פנימי בהיפוך היוצרות הזה, כי ככל שיש יותר רגישות להיות טוב לגויים מתפתחת משטמה ליהודים ש"מקלקלים את ההצגה". דבר זה מעיד כי לא אהבה העולה על גדולתה ומתפשטת מעל לגבול ישראל היא המניע, אלא לחץ להתקבל על דעתם של גוים וידידיהם. נראה שללא דבקות בחוט שדרה פנימי משלנו, ולא אמונה שהתורה בתוך תוכה, וללא סיוע מבחוץ, מלאה טוב וחסד, ומרוה טוב וחסד את השותים ממנה, לא נגיע לברור מהי תורת אמת, חסד וחיים.

הרב א' תמה אם חברה דתית שלא נוקתה מיסודות של אלימות מסוגלת להשפיע על החברה האלימה של ימינו לטובה, ואני תמה אם חברה כמו זו שמצייר הרב א' יכולה לשמור עצמה מלהיות מושפעת מאותה חברה, ואני מדבר הן על הגילויים החיצוניים: סרטים, טלוויזיה, עיתונים, וכו', והן על השורשים הדקים, על תרבות הניכור והתבצרות הפרטים זה מפי זה וכו', נראה כי מה שבאמת יכול לרפא את האחרים הוא דוקא תרבות חיה, שמחה, בוטחת בעצמה, כי ישרה דרכה לפני ה', וטהורת לב, והטהרה הרי היא תנאי הכרחי לשמחה שכל ההצלחה תלויה בה.

אבל דבר אחד שהדעת פשיטא לי, והוא, שדריכת רפש שמאחוריה מסתתרת מבוכה על אי אלו חלקים שמצויים בתורתנו הקדושה, מפוררת את ציבור נאמני ה' ומועכת כל סיכוי לשמחה פנימית. לכן אורת ההתפרצות והרוגז שבדברי. מכל מקום, יש לקוות שכל מי שאמת

ד. 'מה הוא נוקם אף אתה נוקם'?

לאחר שדן הרב א' ביתרון המקדש על הנקמה, בא לדון האם אפשר לאמץ את מידתו של הקב"ה להיות נוקם. המחבר קובע בפסקנות שלא כל מעשה ומדה אלקית רשאי האדם לחקות, שהרי התנהגות ה' היא מופת עילאי כל-כך עד שלכאורה בלתי אפשרי לחקותו. אדרבא החקוי האנושי עלול להפר את איזונו של האדם וכו'. לחיזוק דעתו מביא הוא את דברי הרמב"ם, ולדעתו זו החמצה של עצם תפיסת הרמב"ם את מצות ההליכה בדרכי ה'.

לדעת הרמב"ם כל התארים החיוביים של ה' אינם עצמיים (ולפיכך לכאורה אינם נכונים אם מתייחסים אליהם באופן עיוני גרידא, בלא לראות בהם הוראה מעשית), ואם כן מה תפקידם? לזהות את ההתנהגות שה' בחר בה לאדם "ועל דרך זו קראו הנביאים לא-ל

בכל אותן הכינויים: ארך אפיים... גיבור וחזק וכיוצא בזה - להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהידמות אליו כפי כוחו. ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר, והם הדרך הבינונית שאנו חייבים ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה'". [הלכות דעות, א, ו-ז]. לפיכך מהותית אי אפשר לומר על אחת מדרכי ההנהגה בהן מתואר ה' בתנ"ך כי לא נועדה לבני אדם. [מה שיש לדון על מידת הגאון שהרמב"ם הרחיק סמנה בתכלית, ומשמע שפסק שאפילו לשמינית שבשמינית אין היתר - זהו נושא שאין דורש דיון. אבל לא בגלל קושיה זו נדחה את העיקרון המפורש שהציג הרמב"ם. והטעה דבריו בפרק ב' הלכה ג' לדבריו שם בהלכה ב, ובפרק א' הלכה ד].

עוד הביא הרב א' לסייעו את המהר"ל. [נתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים פ"א],

ושבו, קשה שלא להרים גבה על הציטוט הסלקטיו. הן המהר"ל, כשמבחין בין משפט לחסד, ואומר שבעשיית משפט אין הליכה בדרכי ה', אינו אומר זאת מפני הגבורה והקשיחות שבמשפט ואינו מכון שם להגיד שיש לפעול רק מתוך חובה ולא מתוך התלהבות, שהרי המהר"ל משווה שם את הרחמים למשפט, וגם הם בעיניו אינם נכללים בהליכה בדרכי ה': "וכן הרחמים, כאשר יש עני ומרחם עליו ונותן צדקה, אין בכל זה שיאמר שהולך בדרכי ה' יתברך, כי אם לא היה העני בצרה, אפשר כי לא היה עושה. ולכן לא יאמר בזה שהולך בדרכי ה' רק כאשר עושה חסד, שהחסד הוא הוא עושה מעצמו ואינו חייב בזה", עיין שם בדבריו (כוונת הדברים שם שכאשר אדם פועל כתגובה למציאות וכנגד אחרים אין זו הליכה בדרכי ה', מה שאין כן כשעושה האדם חסד שזהו מעשה של יוזמה עצמאית, אזי הוא נקרא הולך בדרכי ה'). עכ"פ נראה בעליל שאין להם קשר לסברתו של המחבר.

ולעומת הציטוטים-לא-ציטוטים הללו, הלא עומדים פסוקים מפורשים: "ונתתי את נקמתי באדם ביד עמי ישראל ועשו באדם כפי וכחמתי וידעו את נקמתי נאם אד-ני ה'". [יחזקאל כה, יד. וראה רש"י ומהר"י קרא שם.], וכשה' מתפאר בנקמתו שלו הלא מלווה את דבריו בתלונה על כך שלא באו לסייעו: "כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה, ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי

זרועי...". [ישעיהו סג, ד. ועיין דעת מקרא שם]. ובדברי חז"ל: "והיה לה' לשם" - זה הנס שעשה הקב"ה שלא נעשה כמותו, יש לך בעולם שנעשה כנס הזה שעשו נקמה ישראל באומות העולם ועשו בשונאיהם כרצונם?!". [אסתר רבה פרשה י' ד"ה ואתם כתבו. וראה בספרי לפרשת מסות (במדבר לא, ב), ופירוש אהלי יחודה שם]. ובדברי הרמח"ל אותו רעיון שחורר את המאמר גדולה נקמה: "אם נוקמים מלמטה, גם למעלה יש נקמה". [אצרות רמח"ל פרשת מסות עמ' קח.]. ובמשנה ברורה. [שו"ע, אורח חיים סימן שן, ס"ק נח.]: "כתב כנה"ג דללכת חוץ לתחום בשבת לנקום נקמת אביו מורצחים מותר ותמה עליו המג"א וש"א דהא לא עדיף משאר צורך מצוה דאסור לילך חוץ לתחום עברה". ועוד ועוד.

ה. המורכבות שבנקמה

למרות כל זאת איני בא לבטל מכל וכל את סברתו של בעל המאמר שאין זה פשוט לאמץ את נקמתו של ה' וקל וברור יותר לאמץ את רחמנותו, אלא שמקום היחיד שמצאתי התייחסות מורכבת לנושא הוא במאמרו של מו"ר הרב יצחק גינזבורג. [המאמר "על מצילת הסוס" (וכיוצא בזה נכתב במאמר "חמש מצוות כלליות" שבספר זה), עיין שם בפנים כי בכל האריכות שאין קיצורו מאד. ודרך אגב, התייגות מעין זו מובאת גם במאמר "גדולה נקמה": "היינו שהנקמה

התורה יקרה ללב ויכול למצוא עניין אמיתי גם בדיון בנושא הנקמה,
וגם בקיומה בפועל ממש במהרה בימינו. "ישמח צדיק כי חזה נקם
פעמיו ירחץ בדם הרשע".[נתהלים נח, יא].